

# GS. NGND PHAN HUY LÊ với vùng đất Thuận Hóa - Thừa Thiên Huế

Đỗ Bang

**G**S. NGND Phan Huy Lê đã vĩnh viễn đi xa, đất Huế và người Huế sẽ không bao giờ được đón tiếp Giáo sư với tư cách là một nhà Sử học tài danh xuất chúng; một thầy giáo uyên bác, mẫu mực, một danh nhân văn hóa đương đại. Tỉnh Thừa Thiên Huế, Hội Khoa học Lịch sử tỉnh là nơi nhiều năm gần bó với Giáo sư qua những chặng đường phát triển Sử học nước nhà kể từ năm 1977 và chùa Quang Minh là nơi Giáo sư từng đến thăm viếng và cũng là ngôi chùa hàng năm thiết lễ cầu an cho Giáo sư và gia đình, từ nay không còn bóng dáng của Giáo sư qua mỗi chuyến công tác đến với đất Cố đô Huế.

GS. NGND Phan Huy Lê là nhà Sử học hàng đầu của đất nước trong thời đại ngày nay; Giáo sư là Chủ tịch và Chủ tịch danh dự của Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam liên tục 30 năm (từ năm 1988 đến nay). Qua tổ chức và hoạt động của Hội Khoa học Lịch sử cùng nhiều hội thảo khoa học, nhiều đề tài, đề án khoa học, Hội đồng khoa học do GS đứng đầu, trong đó có Đề án Nghiên cứu biên soạn bộ Quốc sử 30 tập với hơn 250 nhà Sử học trong cả nước trực tiếp tham gia, GS. Phan Huy Lê quả là người tổ chức khoa học có uy tín nhất, được mến mộ nhất, khả năng tập hợp đội ngũ Sử học trong và ngoài nước

cao nhất cho đến hiện nay mà chúng ta đã từng biết.

Giáo sư Phan Huy Lê sinh ngày 23-2-1934 tại làng Thu Hoạch, xã Thạch Châu, huyện Thạch Hà (nay là huyện Lộc Hà), tỉnh Hà Tĩnh. Cả hai dòng họ nội, ngoại của GS. Phan Huy Lê đều là những dòng họ khoa bảng nổi tiếng với những danh nhân văn hóa lớn, bên nội có Phan Huy Cận, Phan Huy Ích, Phan Huy Thực, Phan Huy Vịnh, Phan Huy Chú; bên ngoại có Cao Xuân Dục, Cao Xuân Tiếu, Cao Xuân Huy... Cụ thân sinh của Giáo sư là Tiến sĩ Nho học Phan Huy Tùng, làm quan trong triều đình Huế, nổi tiếng thanh liêm, nhân hậu.

Năm 18 tuổi, sinh viên Phan Huy Lê theo học lớp Dự bị Đại học ở Thanh Hóa. Là sinh viên có năng khiếu và ham mê Toán - Lý, nhưng dường như có duyên tiền định với sự nghiệp Sử học, GS. Trần Văn Giàu và GS. Đào Duy Anh đã nhận ra những phẩm chất Sử học đáng quý trong con người ông là trung thực, cẩn trọng, nghiêm túc, chu đáo và từ truyền thống văn hóa của gia tộc nên đã hướng ông vào học Ban Sử - Địa, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội.

Năm 1956, Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội thành lập, Phan Huy Lê vừa tốt nghiệp Cử nhân Sử - Địa đã được nhận ngay vào tổ Cổ sử thuộc Khoa Lịch sử dưới sự hướng dẫn trực tiếp của

GS. Đào Duy Anh. Hai năm sau (24 tuổi), Giáo sư Phan Huy Lê được cử làm Chủ nhiệm bộ môn Lịch sử Việt Nam Cổ Trung đại, mở đầu cho sự nghiệp nghiên cứu và giảng dạy lịch sử Việt Nam với tư cách là nhà tổ chức khoa học chủ lực nghiên cứu về lịch sử Việt Nam, cho đến nay đã tròn 60 năm.

Các công trình đầu tiên trong sự nghiệp khoa học của GS. Phan Huy Lê là *Chế độ ruộng đất và kinh tế nông nghiệp thời Lê sơ* (1959), *Tìm hiểu thêm về phong trào nông dân Tây Sơn* (1961)...

Không bằng lòng với tư liệu sách vở để cho ra đời các cuốn sách mang tính kinh viện như các sử gia tiền bối và ngay cả ông trong những năm đầu bước vào con đường nghiên cứu lịch sử cũng thế. Theo Giáo sư, sử học Việt Nam phát triển được phải thông qua khảo sát điền dã để bổ sung nguồn tư liệu từ các địa phương mà trong thư tịch cổ không thể có, kết quả của phương pháp này, GS. Phan Huy Lê đã cho ra đời công trình *Khởi nghĩa Lam Sơn và phong trào đấu tranh giải phóng dân tộc vào đầu thế kỷ XV* (1965) và rõ nhất là các công trình công bố sau năm 1975 khi đất nước thống nhất, Giáo sư có điều kiện khảo cứu thực địa trên cả nước.

Qua 60 năm hoạt động khoa học, Giáo sư đã công bố trên 450



GS. Phan Huy Lê tham dự Đại hội Khoa học Lịch sử Thừa Thiên - Huế, nhiệm kỳ 2010-2015

công trình nghiên cứu, gồm các sách và bài báo khoa học thuộc các lĩnh vực sử học, văn hóa học, văn bản học, xã hội học, khu vực học và nhiều lĩnh vực mang tính liên ngành khác. Giáo sư có nhiều đóng góp trong việc phát triển nền sử học Việt Nam hiện đại, có công lớn đối với đất nước trong việc gia tăng các hiểu biết về con người, các vấn đề lịch sử, các miền quê của đất nước và truyền thống của người Việt Nam.

GS. Phan Huy Lê cũng là người đầu tiên xây nên đắp móng để hình thành nên ngành Việt Nam học tại Việt Nam và trên thế giới. Ông tổ chức nhiều hoạt động để thúc đẩy giao lưu, hợp tác với hầu hết các nhà Việt Nam học danh tiếng trên thế giới, khởi xướng và tổ chức thành công nhiều Hội thảo Quốc tế Việt Nam học. Ông đã tạo dựng cho Việt Nam một nền Việt Nam học liên ngành, liên kết và hội nhập quốc tế.

Những cống hiến to lớn đó không chỉ được giới sử học trong nước mà cả các chuyên gia, các nhà khoa học Quốc tế đánh giá cao và coi Giáo sư như là một đại thụ của nền sử học Việt Nam.

### **Đối với Thừa Thiên Huế, GS. NGND Phan Huy Lê có những đóng góp cụ thể như sau:**

#### *Vấn đề Tây Sơn*

Năm 1977, sau ngày đất nước thống nhất, GS. Phan Huy Lê dẫn đầu đoàn nghiên cứu về Phong trào Tây Sơn của Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội đến các tỉnh phía Nam. Giáo sư đã đến Huế khảo sát về làng Ba Vành, nơi có giả thuyết là lăng mộ Hoàng đế Quang Trung, Đại Nội Huế để tìm dấu vết kinh thành Phú Xuân thời Tây Sơn... nhưng theo Giáo sư là các nơi này không có kết quả như mong muốn.

Tháng 12-2001, Ủy ban nhân dân thành phố Huế và Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế tổ chức Hội thảo khoa học “Phú Xuân- Thuận Hóa thời Tây Sơn”, GS. Phan Huy Lê nhận lời chủ trì hội thảo và có tham luận “Tác động và ảnh hưởng của phong trào Tây Sơn trong bối cảnh khu vực cuối thế kỷ XVIII”.

Năm 2008, Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế tổ chức Hội thảo khoa học “Tây Sơn- Thuận Hóa và ảnh hưởng

dân tộc Nguyễn Huệ - Quang Trung”. Đây là hội thảo quốc gia có sự tham gia của các học giả Hàn Quốc, GS. Phan Huy Lê nhận lời mời chủ trì và tổng kết hội thảo, Giáo sư có tham luận “Nguyễn Huệ - Quang Trung trong lịch sử Tây Sơn và lịch sử dân tộc”.

Năm 2015, GS. Phan Huy Lê nhận lời mời chủ trì và tổng kết Hội thảo “Cung điện Đan Dương thời Tây Sơn tại Huế” do Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch, Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế, Công ty Cổ phần Du lịch và Tiếp thị Giao thông Vận tải Việt Nam (Vietravel) tổ chức vào ngày 30-10-2015. Năm 2016, GS. Phan Huy Lê vào Huế tham gia khảo sát thực địa về Cung điện Đan Dương thời Tây Sơn. Song do nguồn tư liệu quá ít ỏi, thiếu thuyết phục kể cả tư liệu khảo cổ nên GS. Phan Huy Lê vẫn chưa có ý kiến cuối cùng.

#### *Về lịch sử vùng đất Thuận Hóa*

Năm 2006, kỷ niệm 700 năm thành lập xứ Thuận Hóa, Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế tổ chức Hội thảo khoa học “Thuận Hóa -



GS. Phan Huy Lê (người thứ 3 từ trái sang) tại cuộc Hội thảo khoa học “100 năm phong trào Đông Du và hợp tác Việt - Nhật để bảo tồn và phát triển di sản văn hóa Huế”

Phú Xuân- Thừa Thiên Huế 700 năm hình thành và phát triển”. Đây là hội thảo quy mô quốc gia và có các nhà khoa học quốc tế tham gia (Nhật Bản, Pháp), GS. Phan Huy Lê nhận lời mời chủ trì hội thảo và có bài tham luận “700 năm Thuận Hóa – tưởng nhớ công lao vua Trần Nhân Tông và công chúa Huyền Trân”.

Năm 2005, kỷ niệm 100 năm Phong trào Đông Du, Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế phối hợp với Trung tâm Bảo tồn di tích cố đô Huế và Đại học Waseda (Nhật Bản) tổ chức Hội thảo khoa học “Việt Nam - 100 năm phong trào Đông Du và hợp tác Việt- Nhật để bảo tồn, phát triển di sản văn hóa Huế”. Đây là hội thảo quốc tế có đại sứ Nhật Bản và nhiều học giả nước ngoài tham gia, GS. Phan Huy Lê nhận lời mời chủ trì hội thảo và có bài phát biểu quan trọng trong phiên khai mạc hội thảo.

Năm 2010, Ủy ban nhân dân tỉnh Thừa Thiên Huế tổ chức Hội thảo khoa học “Hà Nội- Huế - Sài Gòn là cây một cội, là con một nhà”, GS. Phan

Huy Lê nhận lời mời tham gia chủ trì hội thảo và có bài tổng kết đánh giá: *Hà Nội - Huế - Sài Gòn là ba trung tâm văn hóa tiêu biểu sức sống cội nguồn và sức mạnh lan tỏa, giao lưu, dung hợp của một quốc gia dân tộc thống nhất.*

*Về chúa Nguyễn và vương triều Nguyễn*

Năm 2008, kỷ niệm 450 năm Nguyễn Hoàng vào trấn thủ Thuận Hóa (1558-2008), Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế sau khi làm việc với lãnh đạo tỉnh Thừa Thiên Huế và tỉnh Quảng Trị đã thống nhất tổ chức Hội thảo về chủ đề “Chúa Nguyễn với đất Đàng Trong”. PGS.TS Đỗ Bang, Phó Tổng thư ký Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam, Chủ tịch Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế báo cáo và đề nghị GS. Phan Huy Lê, Chủ tịch Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam cho triển khai hội thảo tại Huế. GS. Phan Huy Lê sau khi cân nhắc và cuối cùng chọn chủ đề “Chúa Nguyễn và vương triều Nguyễn trong lịch sử Việt Nam từ thế kỷ

XVI đến thế kỷ XIX” tổ chức tại Thanh Hóa do Ủy ban nhân dân tỉnh Thanh Hóa đăng cai. Đây là hội thảo chuyên gia có tầm cỡ quốc tế đầu tiên về chúa Nguyễn và vương triều Nguyễn được nghiên cứu công phu, tương đối toàn diện, đánh giá xác đáng về lịch sử và văn hóa Việt Nam dưới triều Nguyễn, trở thành công trình tham khảo có giá trị trong nghiên cứu, đào tạo và bảo tồn văn hóa dân tộc được giới nghiên cứu trong nước và quốc tế đánh giá cao.

Năm 2013, kỷ niệm 455 năm Nguyễn Hoàng vào trấn thủ Thuận Hóa (1558-2013) và 400 năm chúa Nguyễn Hoàng tạ thế (1613- 2013), lãnh đạo Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế làm việc với lãnh đạo tỉnh Quảng Trị và Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam thống nhất tổ chức Hội thảo khoa học “Quảng Trị - Đất dựng nghiệp của chúa Nguyễn Hoàng (1558-1613)”, GS. Phan Huy Lê nhận lời mời chủ trì và tổng kết hội thảo. Đây là hội thảo về chủ đề chúa Nguyễn Hoàng có quy mô toàn quốc đầu tiên, cung cấp nhiều tư liệu có giá trị và đánh giá công bằng, khách quan về vị chúa mở đầu đất Đàng Trong. GS. Phan Huy Lê cho rằng: *Nguyễn Hoàng là anh hùng mở cõi, danh nhân văn hóa lớn của dân tộc.*

*Xuất bản sách*

Trong 60 năm cống hiến cho sự nghiệp khoa học trên nhiều lĩnh vực và vùng miền, GS. Phan Huy Lê có hàng chục sách xuất bản, hàng trăm bài khảo cứu công bố, nhưng đối với Giáo sư, Thuận Hóa - Thừa Thiên Huế là một trong những vùng đất để lại nhiều công trình xuất bản nhất.

Năm 2014, mừng GS.

Phan Huy Lê vào tuổi 80, Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế phối hợp với Nxb. Chính trị Quốc gia tập hợp các bài công bố của Giáo sư cùng chủ đề để xuất bản tập sách *Huế và triều Nguyễn*<sup>(1)</sup>. Cũng vào năm 2014, trên cơ sở đồng chủ trì Hội thảo khoa học “Quảng Trị - Đất dựng nghiệp của chúa Nguyễn Hoàng (1558-1613)”, GS. Phan Huy Lê và PGS.TS. Đỗ Bang đã bổ sung, biên tập, chỉnh sửa các kết quả công bố, làm đồng chủ biên để xuất bản tập sách *Nguyễn Hoàng- người mở cõi*<sup>(2)</sup>.

Ngoài ra, GS. Phan Huy Lê còn có nhiều bài công bố trong các tập sách do Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế tổ chức như: *Việt Nam - 100 năm phong trào Đông Du và hợp tác Việt- Nhật để bảo tồn, phát triển di sản văn hóa Huế; Thuận Hóa – Phú Xuân- Thừa Thiên Huế 700 năm hình thành và phát triển; Tây Sơn- Thuận Hóa và anh hùng dân tộc Nguyễn Huệ- Quang Trung; Hà Nội- Huế- Sài Gòn là cây một cội, là con một nhà...*

#### *Đào tạo*

Gần 20 cán bộ, giảng viên từ Hà Nội vào công tác tại Huế sau năm 1975, là cựu sinh viên Khoa Lịch sử Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội, đều là học trò của GS. Phan Huy Lê. Sau ngày đất nước thống nhất, nhận lời mời của Trường Đại học Tổng hợp Huế, GS. Phan Huy Lê vào thỉnh giảng cho một số khóa đầu tiên của ngành Lịch sử. Sau này, do điều kiện công việc bận rộn nên Giáo sư chỉ nhận hướng dẫn một ít NCS hoặc làm Chủ tịch Hội đồng Bảo vệ Luận án Tiến sĩ cho một số giảng viên của Đại học Huế, nay có PGS. TS. Đỗ Bang, PGS.TS. Nguyễn Văn Đăng, TS. Đỗ Quỳnh Nga.

#### *Di sản cố đô Huế*

GS. Phan Huy Lê là chuyên gia Sử học hàng đầu về lĩnh vực di sản triều Nguyễn nên

được Chính phủ, Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch mời tư vấn, thẩm định các bộ hồ sơ công nhận di sản văn hóa thế giới của Huế như Quần thể di tích cố đô Huế năm 1993, Nhà nhạc cung đình Huế năm 2003, cùng các hồ sơ ký ức tư liệu thế giới như Mộc bản triều Nguyễn, Châu bản triều Nguyễn... Với tư cách là Phó chủ tịch Hội đồng Di sản văn hóa Quốc gia, năm 2009, sau khi khảo sát khu di tích cố đô Huế, GS. Phan Huy Lê có bài phát biểu tại hội trường Ủy ban nhân dân tỉnh Thừa Thiên Huế “Mấy suy nghĩ về di sản văn hóa Huế và công cuộc bảo tồn”<sup>(3)</sup>.

#### *Với Hội Khoa học Lịch sử*

GS. Phan Huy Lê là chỗ dựa tin cậy, người Thầy kính yêu của Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Thừa Thiên Huế. Do ở Huế có đội ngũ Sử học mạnh, hoạt động tại vùng đất cố đô lịch sử nên việc xây dựng Hội Khoa học Lịch sử Thừa Thiên Huế vững mạnh không chỉ là vấn đề riêng của tỉnh Thừa Thiên Huế mà là công việc thiết thực của Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam. Do vậy, các Đại hội của Hội Khoa học lịch sử tỉnh đều được GS. Phan Huy Lê vào chủ trì, chỉ đạo; các đề tài cấp Quốc gia do Hội chủ trì được Giáo sư tạo điều kiện để triển khai và hoàn thành tốt. Hội Khoa học Lịch sử Thừa Thiên Huế là hội địa phương duy nhất có nhiều đề tài khoa học cấp Quốc gia liên tục trong nhiều năm là do nỗ lực hoạt động khoa học của đội ngũ, nhưng vai trò của GS. Phan Huy Lê với tư cách là Chủ tịch của các hội đồng thẩm định và nghiệm thu là hết sức quan trọng. Hội Khoa học Lịch sử Thừa Thiên Huế luôn biết ơn Giáo sư trong mỗi chặng đường hoạt động và trưởng thành của mình.

GS. Phan Huy Lê là nhà Sử học tài năng hàng đầu của đất nước, có 60 năm hoạt động không ngừng xuyên qua hai thế kỷ XX và XXI đã để lại cho hậu thế nhiều

công trình khoa học đồ sộ và có giá trị, trong đó có nhiều công trình về Huế, được bạn đọc mến mộ và nhiều người trân trọng. GS. Phan Huy Lê là người có được nhiều danh hiệu cao quý và giải thưởng danh giá ở trong nước và quốc tế, Giáo sư xứng đáng là danh nhân văn hóa tiêu biểu của Việt Nam có tầm vóc quốc tế thời đương đại.

Phát triển phương pháp nghiên cứu lịch sử của Lê Quý Đôn, GS. Phan Huy Lê là người khai sáng trường phái Sử học *Thực chứng* của Việt Nam. Theo Giáo sư, làm sử là phải đi nhiều, đi những nơi cần đến, đến tận nơi, thấy tận mắt, nghe tận tai để bổ sung tư liệu từ thực tế mới có công trình sử học đúng đắn, tiếp cận được sự thật khách quan của lịch sử. Dù ở tuổi 85, nhưng vào đầu tháng 4 năm 2018, GS. Phan Huy Lê đã có chuyến khảo sát cửa biển Cần Giờ, cửa khẩu của vùng đất Nam bộ từ thời chúa Nguyễn; vào cuối tháng 5 năm 2018, Giáo sư có chuyến khảo sát quần đảo Trường Sa, một bộ phận của lãnh thổ Việt Nam từ thời chúa Nguyễn, nay là nơi bị các nước tranh chấp chủ quyền hết sức gay gắt, để bổ sung tư liệu và nhận thức mới cho việc biên soạn bộ Quốc sử. Không ngờ, đây là chuyến đi diên dã sử học cuối cùng của Giáo sư và nửa tháng sau, GS. Phan Huy Lê lâm trọng bệnh rồi qua đời tại Bệnh viện Bạch Mai, Hà Nội vào lúc 13g10 ngày 23-6-2018.■

#### CHÚ THÍCH:

1. Sách in 680 cuốn, khổ 16x24cm, 607 trang.
2. Nxb. Chính trị Quốc gia, in 1.020 cuốn, khổ 14,5x20,5cm, 546 trang.
3. In trong sách *Huế và Triều Nguyễn*, tr.459-473.